

PVH pro archeology

Cílem kurzu bude seznámit archeology, kteří se specializují na mediální problematiku, se základy pomocných věd historických. Pro výběr nebude určující snaha o celkové zvládnutí látky, půjde spíše o výběrové sondy, které absolventům semináře umožní vyrovnat se specifiky odborné literatury těchto oborů a v konečném důsledku jim tak umožní s ní pracovat aktivním způsobem.

1. Cíle semináře; chronologie a metrologie.

- a) Co jsou to pomocné vědy historické a jaký mají význam? Seznámení s obsahem přednášky-semináře: cílem bude nejen seznámení s tradičními PVH, ale i s problematikou historického pramene vůbec. Různé definice v míře úměrné; vyjmenování jednotlivých PVH; cíle semináře a jeho struktura.

Pomocné vědy historické jsou paradoxně jako vědní disciplíny mnohem starší, než samotná historie. Zájem o diplomatiku a potažmo paleografii a další, jí přidružené vědy, lze datovat již do sklonku 17. století. Zájem o diplomatiku však byl v této době dán spíše potřebami tehdejšího práva, než nějakého historického bádání. Není jisté od věci uvést, že i např. autor dnešního stále ještě asi nejobsáhlejšího slovníku středověké latiny (a také řečtiny) Du Cange byl právník.

Nemělo by však smysl, sledovat peripetie vývoje PVH v průběhu 18.-20. století; to není účelem a smyslem tohoto našeho semináře. Ale co jsou to vlastně PVH? Mluvím tu o nich už nějakou dobu, aniž bych vymezil, co tento pojem ohraničuje. A jaký je jejich smysl? Existuje vůbec nějaká shrnující definice, která by všechny disciplíny, které můžeme označit jako PVH, objala? A jsou vůbec pomocnými vědami? Někteří badatelé o nich v minulosti uvažovali jako o základních vědách historických, jiní mezi ně řadili takřka jakoukoli disciplínu – s výjimkou historie samé –, která by měla za cíl pomáhat historikům odpovídat na zcela speciální otázky a dodávala jí tak pouze materiál pro vlastní historickou práci. Podle těchto představ by vlastně mezi PVH patřily všechny lingvistické obory, dějiny literatur, archeologie, a mnohé další. To by ovšem byl názor, který by střízlivý historik rozhodně neměl roztrušovat sám a mezi mnoha svými kolegy z dalších oborů ...

Vyjděme raději z jiné skutečnosti: historie je vlastně jenom jedna z mnoha vědních disciplín, které si za cíl kladou vytvořit takovou představu o minulosti, jež by nebyla v rozporu s prameny; primárně při tom využívá analýzy písemných pramenů. Jako taková je historie součástí komplexu historických věd, které minulost zkoumají rovněž, ale za využití jiných metod; cíl však zůstává stejný: dozvědět se něco o naší minulosti. PVH se zaměřují podobně jako její poněkud „mohutnější“ kolegyně na zkoumání minulosti; segment, o který se každá z těchto disciplín zajímá, je ale velmi úzký: jde o způsob kodifikace právních norem, o pečeť, znak. Protože výsledky těchto disciplín většinou sami o sobě o ničem nevypovídají a mají velmi úzkou metodickou základnu – jsou mnohdy jenom ztělesněním metody jedné a až v poslední době pátrají po hlubším zdůvodnění svých výsledků –, označují se pomocnými vědami historickými. Jinak jsou „jen“ osamostatněnými se metodami zkoumání písemných pramenů a tvoří integrální součást historie, tj. vědy, která zkoumá minulost primárně na základě písemných pramenů.

Patří mezi ně diplomatika, jež se věnuje rozboru právních písemností, zejména listin v užším sova smyslu, paleografie, která věnuje svou pozornost písmu a jeho proměnám, kodikologii, formálně analyzující rukopisy, chronologii, rozebírající různé způsoby datování, a metrologii, jež nás seznamuje se soustavami starých měr a vah. Dále k nim patří vám zřejmě známá heraldika, jejíž předmět netřeba zmiňovat, numismatika, emblematika, ikonografie

Základní literatura: **Hlaváček, I. – Kašpar, J. – Nový, R.:** *Vademecum pomocných věd historických*. Praha 1984 (+ další vydání).

- b) Chronologie: problémy historické chronologie a základní nová literatura; konkrétní problémy: určování let v rámci větších period (indikce, sluneční kruh, etc.); počátky roku ve středověku a důsledky pro datování (vánoce; 1. 1.; velikonoce; 1. 9.; bononské a pisánské); určování dnů v měsíci (římský způsob; pořadí; podle svátků); svátky pohyblivé a stále.

Jednou z těchto disciplín je chronologie. Upustíme zde od jakéhokoli entré a pustíme se rovnou k jádru věci: způsoby datování nebyly v minulosti vždy stejné. Začátky roku se měnily, k označování dní v měsíci bylo možné použít různých způsobů, existovaly nejrůznější další datovací pomůcky. My se zde zaměříme na způsoby, které mají nějaký význam ve staré dobré Evropě.

Die spezielle Darlegung des Gebrauchs des Jahresanfangs mit dem

1. Januar siehe unter [Circumcisionsstil](#),

1. März siehe unter [Vorcaesarischer Jahresanfang](#), In französischen Chroniken und Annalen ist zu Merowingerzeiten allgemein danach datirt worden, so von Marius von Avenche (+ 593), Gregor von Tours (+ 594) und Fredegar (+ ca. 658). Noch das Concilium Vernense 755 erkennt den 1. März als Jahresanfang an: prima synodus mense primo. quod est Martiis calendis. Die Republik Venedig rechnete bis zu ihrem Untergange (1797) officiell stets nach diesem Jahresanfang. Die Russen hatten zwar die Weltäre der Byzantiner angenommen, allein nicht deren 1. Septemberanfang. Bis zur Mitte des 13. Jahrhunderts herrschte bei ihnen der 1. Märzanfang.

25. März siehe unter [Annunciationsstil](#), Annunciatio Marie Erzdiocese Trier, und mit ihr die Tochterdiöcesen Metz, Toul und Verdun nach ihm zählten; Ein weiteres sicheres Gebiet des 25. März-Anfanges ist **England**. Hampson (II, 403) setzt den Anfang dieses Gebrauchs für die englische Kirche in das 12. Jahrh., aber die allgemeinere Einführung ist wohl erst im 13. Jahrh. geschehen. Der 25. März-Anfang wurde in England erst 1753 durch Einführung des [neuen Stils](#) officiell abgeschafft. Ob England diesen Jahresanfang mit dem 25. März den Normannen zu verdanken hat? Bei diesen zeigt er sich wenigstens auch in **Südtalien**, bis die Staufer den [Weihnachtsanfang](#) mit sich brachten (St. Priest, IV, 217). In **Norditalien** ist der **Calculus Florentinus** und **Calculus Pisanus** zu beachten. Der erstere ist die auch sonst vorkommende 25. Märzrechnung mit dem Jahresanfang 3 Monate nach unserem Anfang, der Calculus Pisanus dagegen beginnt mit dem 25. März vor unserer Zeitrechnung, so dass er dem Calc. Florentinus durchweg, unserer Jahrzählung aber vom 25. März bis 31. December um eine Einheit voraus ist.

Ostern siehe unter [Osteranfang](#), Der Hauptsitz des Osteranfangs war **Frankreich**. Schon unter dem Kapetinger Philipp I. begann dieser Gebrauch, wohl als der normannische Einfluss nachliess. Seine Endschaft fand er de jure durch ein Edict Karls IX. von 1563, de facto erst einige Jahre später.

1. September siehe unter [Byzantinischer Jahresanfang](#), Byzantinischer Jahresanfang, der Jahreswechsel mit dem 1. September. In Byzanz, dem Ausgangspunkte derselben, ist diese Rechnungsart lange Zeit die herrschende gewesen, durch die Bestimmung der Synodus Trullana, welche die 4. Indiction mit dem Jahre der Welt 6199 zusammenstellte, und beide mit dem 31. August des laufenden Jahres (691 nach Chr.) endigen liess, mit der griechischen Indiction verbunden. Im Gefolge dieser Indiction wanderte auch der Jahresanfang von Byzanz nach Italien, wo er besonders in Südtalien in einigen Annalen, dem sogen. Lupus Protospatharius, den Annales Barenses (Mon. Germ. Scr. V) und den Annales Siculi (Mon. Germ. Scr. XIX), aber auch in Urkunden erscheint.

25. Dec. siehe unter [Weihnachtsanfang](#). Weihnachtsanfang, der Jahreswechsel mit dem 25. December, dem Weihnachtstage, als dem Tage der Geburt Christi, von welcher Epoche die ganze [Christliche Zeitrechnung](#) ihren hauptsächlichlichen Namen führt. In Frankreich ist dieser Gebrauch fast nur unter den deutschen und französischen Karolingern der herrschende gewesen (ein Datum noch von 1135 aus Soissons siehe bei [Osteranfang](#)). In Italien kommt er häufiger und dauernder zur Anwendung, eingeführt wohl durch die staufischen Kaiser, durch die er selbst bis Unteritalien vordringt, dort den normannischen 25. März verdrängend. **Deutschland** ist als der eigentliche Sitz des Weihnachtsanfangs zu betrachten.

Die einzelnen Länder sind bei folgenden Jahresanfängen besprochen:

Deutschland. Reichskanzlei: 1. Jan., 25. März, 25. Dec.; Trier 25. März; Metz 25. März; Passau, Worms, Strassburg, Mainz 25. Dec.; Frankfurt 1. Jan.; Köln, Münster, Osnabrück, Minden Ostern, 1. Jan., 25. Dec.; Bremen 25. März; Brandenburg, Mecklenburg, Pommern, Schlesien 1. Jan., 25. März, 25. Dec.; Lothringen 1. Jan., 25. März.
Niederlande 1. Jan., 25. Dec.; Flandern, Holland, Brabant Ostern; Cambay Ostern; Geldern, Friesland 25. Dec.; Lüttich, Utrecht Ostern; Luxemburg 25. März.
Frankreich 1. Jan., 1. März, 25. März, Ostern, 25. Dec.
Schweiz 1. Jan.; Lausanne 25. März, 25. Dec.; Genf, Sitten Ostern, 1. Jan.; Basel, Constanz 25. Dec.
Italien. Rom 1. Jan.; Venedig 1. März, 1. Jan.; Pisa und Florenz 25. März, 1. Jan.; Mailand, Genua 25. Dec.; Päpstliche Kanzlei 1. Jan., 25. März, 25. Dec.; Süditalien 25. März, 1. Sept.; Savoyen und Piemont Ostern.
Spanien 25. März, 25. Dec.; Portugal 25. März.
England 1. Jan., 25. März, 25. Dec.
Russland 1. März, 1. Sept.; Livland 25. Dec.; Polen 1. Jan.
Byzanz 1. Sept.

Orden: Deutschorden 25. Dec.; Cistercienser, Augustiner 25. März.

Die Dreiteilung in die drei grundlegenden Aspekte von Chronologie hat sich erst im Laufe der [Geschichte der Wissenschaft](#) herausgebildet:

So war der von [Dionysius Exiguus](#) eingeführte und um das Jahr 730 von [Beda Venerabilis](#) in Gebrauch genommene zur [Christlichen Jahreszählung](#) gehörende Kalender während mehr als acht Jahrhunderten der [Julianische Kalender](#), dann seit dem Jahr 1582 der [Gregorianische Kalender](#). Beda Venerabilis kann als der wichtigste Chronologe des ersten [Jahrtausends](#) betrachtet werden, weil er der Erste war, der die Christliche Zeitrechnung tatsächlich als ein vollwertiges System für das Datieren von historischen Ereignissen verwendete. Er war somit der große [Promotor](#) der Jahreszählung, die schließlich weltweit die einzig übliche werden sollte.

Im römischen Altertum wurde oft gezählt ab einem vermeintlichen Gründungsjahr der Stadt [Rom](#). In Wirklichkeit jedoch bestand die „[Anno Urbis Conditae](#)“-Jahreszählung – ebenso wie die „[Anno Domini](#)“-Jahreszählung – noch nicht im Altertum, denn sie wurde nicht früher als um das Jahr 400 zum ersten Mal systematisch gebraucht, nämlich von dem iberischen Historiker [Orosius](#). Obwohl Dionysius Exiguus die „[Anno Urbis Conditae](#)“-Jahreszählung wahrscheinlich kannte (aber nie gebrauchte), scheint Papst [Bonifatius IV.](#) (um das Jahr 600) der erste gewesen zu sein, der den Zusammenhang zwischen jenen zwei wichtigen Jahreszählungen (i.e. AD 1 = AUC 754) erkannte. Dionysius Exiguus' „[Anno Domini](#)“-Ära,

die nur Kalenderjahre nach Christus enthält, wurde von Beda Venerabilis zu der vollständigen christlichen Jahreszählung erweitert (die auch Kalenderjahre vor Christus enthält aber kein [Jahr Null](#)). Zehn Jahrhunderte nach Beda nahmen die Französischen Astronomen [Philippe de La Hire](#) (im Jahr 1702) und [Jacques Cassini](#) (im Jahr 1740) – lediglich um bestimmte astronomische Berechnungen zu erleichtern – das (im Jahr 1583 von [Joseph Scaliger](#) vorgeschlagene) [Julianische System](#) und hiermit eine astronomische Jahreszählung in Gebrauch die ein [Schaltjahr](#) Null enthält, das dem Jahr 1 (*nach* Chr.) vorausgeht jedoch nicht exakt zusammenfällt mit dem Jahr 1 *vor* Christus. Astronomen haben aber nie ernsthaft vorgeschlagen, unsere Zeitrechnung zu ersetzen durch die astronomische Jahreszählung (die übrigens exakt zusammenfällt mit der Christlichen Ära, soweit es die Kalenderjahre nach dem Jahr 4 betrifft).

Indictions

Strange as it may sound, not all manuscripts give an exact date. And some that do (e.g. [1505](#)) bear false dates. As a cross-check and source of additional information, many manuscripts give the year according to the year of the indiction.

The Indictions initiated with the (pagan) Emperor Diocletian, who imposed a fifteen-year cycle of property taxes. But they were maintained by Constantine and other followers, and long survived in church datings.

The indictions followed a fifteen year cycle beginning in 312 C.E. (generally dating from September 1 (Die Indictio Graeca, griechische Indiction, auch Constantinopolitana, byzantinische Indiction genannt, beginnt mit dem 1. September; älteste; im Morgenlande ausschliesslich, Papstkanzlei bis 1087, dann verworren; bei den Karolingern); this was known as the Indiction of Constantinople. But others dated from September 24 (Die Indictio Bedana, mit dem 24. Sept. beginnend, fälschlich caesarea (kaiserliche) oder Constantiniana genannt. Sie beginnt am 24. Sept. und verdankt ihre Verbreitung lediglich dem grossen Ansehen Bedas (+ 735), der sie zuerst zur Anwendung brachte), 312, or from October 1, 312, or from January 1, 313) (Die s. g. Indictio Romana, noch weniger gut pontificia oder pontificalis genannt. Sie beginnt am 25. Dec. oder am 1. Jan.). Indictions ranged from 1 to 15, and the year September 1, 312-August 31, 313 was indiction 1. So the technical formula for the indiction of a year X is given by

$$\text{Indiction} = (X+2) \text{ MOD } 15 + 1$$

In other words, take the number, add two, then take the remainder when divided by fifteen and add one. Alternately, you can take the number and add three, then divide by fifteen and take the remainder of that. If the remainder is zero, the indiction is fifteen; otherwise, the indiction is the remainder. If *that* also seems to complicated, just count up by fifteens from the year 312/313 (which is, of course, Indiction 1), or use the following table (remembering that this *only* applies to the first eight months of the year:

Other Indications of Date

Colophons could contain many other sorts of information that could be used for dating. The aforementioned colophon to 1505, for instance, contains nine indications of date: the year, the indiction, and all of the following:

- Monarch (Alexius Comnenus)

- Sun cycle
- Moon cycle
- Sunday of abstinence from meat
- Legal passover
- Christian Passover (Easter)
- Length of the Fast of the Holy Apostles

Svátky

22. März der *frühestmögliche* und der 25. April der *spätestmögliche* Ostertermin; po prvním jarním [úplňku 21. března](#).

Eine einheitliche Festlegung des Osterdatums wurde notwendig, weil die frühen Christengemeinden Ostern an verschiedenen Wochentagen feierten. So feierten die [Quartodezimaner](#) Ostern am 14. Nisan, ungeachtet des Wochentages. Die *Protopaschisten* feierten das Fest am Sonntag (also auch nach einem Sabbat) nach dem 14. Nisan. Die Entscheidung fiel den *Protopaschisten* folgend, vermutlich von Erzbischof [Athanasius](#) veranlasst, auf dem [Konzil von Nicäa](#) im Jahre 325. Der genaue Wortlaut des Beschlusses ist jedoch nicht mehr erhalten. Aus einem Schreiben [Kaiser Konstantins](#) lässt sich schließen, dass das Osterfest zu feiern sei:

1. an einem [Sonntag](#)
2. nach dem [jüdischen Pessach](#)
3. nach [Frühlingsbeginn](#).

Der [Gnomon](#) (im Hintergrund) in [St. Sulpice](#). In Kirchen wurden [Sonnenuhren](#) zur Bestimmung des Frühlingsanfangs verwendet

Der zur Festlegung des Osterfestes herangezogene [Frühlingsanfang](#) sollte der astronomische Frühlingsbeginn in [Alexandria](#), dem damals wichtigsten astronomischen Zentrum der Welt, sein. Diese Regelung führte aber zu praktischen Schwierigkeiten. Im Jahr 525 wurde daher von [Dionysius Exiguus](#) als fixer [Frühlingsanfang](#) der 21. März bestimmt. Dadurch wurde auch sichergestellt, dass Ostern immer nach dem Termin für Pessach gefeiert wurde, was wichtiger als höchste Genauigkeit war. Dadurch und durch den ebenfalls schematisch bestimmten Vollmondtermin kommt es immer wieder zu [Osterparadoxien](#), an denen der Ostertermin nicht auf das korrekte astronomische Datum fällt (aber nie zu früh gefeiert wird).

Kalendy

Kalendy ([lat.](#) *Calendae*) je název **prvního dne v měsíci** v [římském kalendáři](#).

Kalendy jsou specifickým prvkem římského kalendáře. Proto existovalo v latině přísloví, používané v italštině zřídka i dnes, *ad Calendas graecas* - „o řeckých kalendách“, tedy lidově „až naprší a uschne“, „nikdy“.

Výpočet se provádí tak, že k počtu dnů minulého měsíce (m) se přičte 2 a odečte číslo před kalendami (x), které určuje, který den před kalendami datace označuje. Tedy: m+2-x. Je však

nutno mít na paměti, že kalenda je první den v měsíci a dny před kalendou jsou tedy v měsíci minulém!

Např.:

- XIII calendas novembris: předcházející měsíc (říjen) má 31 dnů, k tomu přičíst 2 a odečíst XIII (13), tj. $31+2-13=20$. dne předcházejícího měsíce. Výsledek je tedy 20. 10.
- XI calendas Octobris: $30+2-11=21$. 9.

Nony

Nony (lat. nonae) označují v březnu, květnu, červenci a říjnu 7. den, v ostatních měsících 5. den.

Výpočet se provádí tak, že od 7 nebo 5 (dle toho, který den je v daném měsíci nona) se přičte 1 a pak odečte číslo před nonou (x).

Např.:

- VI nonas octobris: 7 (v říjnu je nona 7. dne) + 1 - 6 (VI) = 2. 10.
- II nonas Septembris: $5+1-2=4$. 9.

Idy

Idy (lat. idus) označují v březnu, květnu, červenci a říjnu 15. den, v ostatních měsících 13. den.

Výpočet se provádí obdobně jako i non - tedy tak, že od 15 nebo 13 (dle toho, který den je v daném měsíci nona) se přičte 1 a pak odečte číslo před idou (x).

Např.:

- III idus martii: $15+1-3=13$. 3.
- VIII idus decembris: $13+1-8=6$. 12.

Příklady: DH I, č. 18, s. 54: „*Data idibus Aprilis anno incarnationis domini DCCCCXXVII, indictionum I, anno autem regni piissimi regis Heinrici VIII; actum in loco Trutmenni (Dortmund) nuncupato; ...*“ Vtip je v tom, že indikce a snad i léta panování neodpovídají udanému roku 927.

DH I, č. 19, s. 55: „*Data II. Kal. Iulii anno incarnationis domini nostri Iesu Christi DCCCCXXX, indict. III, regnante gloriosissimo rege Hei[nrico ann]o X. regni eius; acta Nabepurg; ...*“ Jenže tehdy Jindřich v Napburgu být nemohl.

CDB I, č. 38, s. 46: „*... II kal. iunii, indictione VIta, inacarnationis Dominice anno DCCCCXCIII, pontificatus nostri deo propicio anno XV, mense VIIIo*“

CDB I, č. 63, s. 64-67: chybí

CDB I, č. 64, s. 68: „*XVI kal. ian., indictione XII*“

CDB I, č. 325, s. 298: „*anno verbi incarnati MCXC, kal. octobris, epacta XXIII, concurrenta VII, ind. VIII*“

Základní literatura: **Bláhová, M.:** *Historická chronologie*. Praha 2000.

- c) Metrologie: problémy historické metrologie a základní nová literatura; konkrétní problémy: nejstarší početní „systémy“ a jejich ošemetnost; pokusy o unifikaci a jejich vyvrcholení v dolnorakouském systému za MT; metrický systém a jeho převzetí v R-U.

Základní literatura: **Hoffmann, G.:** *Metrologická příručka pro Čechy, Moravu a Slezsko do zavedení metrické soustavy*. Sušice 1984.

- d) Praktická cvičení z chronologie.

2. Paleografie – úvod a praktická cvičení (5, 9, 24, 43, 49, 55, 70, 85, 93, 103/104).

- a) Dějiny; terminologie; nejdůležitější příručky; vývoj písma od Říma po dnešek: *Lapis niger* a počátky kapitály – kapitála – starší římská kurzíva – mladší římská kurzíva – unciála; národní písma ve svých vývojových větvích – kontinentální (starší a mladší kuriála; lgb. písmo; merovejské písmo; vizigótské písmo) a ostrovní (irské a anglické); vznik a vývoj karolínského minuskuly; vznik a vývoj gotického písma; humanistická písma; písma novogotická.

Základní literatura: **Bischoff, B.:** *Paläographie des römischen Altertums und des abendländischen Mittelalters*. Berlin 1986 (+ další vydání).

Hůščava, A.: *Dějiny našeho písma*. Bratislava 1951.

Hledíková, Z.: *Paleografická čítanka I-II*. Praha 1982 (+ další vydání).

Kašpar, J.: *Úvod do novověké latinské paleografie I-II*. Praha 1987.

Spunar, P.: *Paleografické poznámky k wolfenbüttelskému rukopisu Gumpoldovy legendy*. LF 79, 1956, s. 39-46.

- b) Cvičení z paleografie: Gotická písma (+ listina z 12. století)

3. Paleografie – pokračování; kodikologie, epigrafika, heraldika a sfragistika.

- a) Cvičení z paleografie: Novogotická písma.

- b) Kodikologie; epigrafika; heraldika (vznik a vývoj erbů; blason a jeho zásady; typy štítu, figury, přílby, klenoty, etc.); sfragistika.

Základní literatura: **Hlaváček, I.:** *Úvod do latinské kodikologie*. Praha 1978 (+ další vydání).

Krejčík, T.: *Pečeť v kultuře středověku*. Ostrava 1998.

Krejčík, T.-Krejčíková, J.: *Úvod do heraldiky, genealogie a sfragistiky*. Praha 1987.

Nový, R.: *Symboly české státnosti v 10.-12. století*. FHB 12, 1988, s. 47-63.

4. Středověká diplomatika: základní pojmy (listina a její části; noticie a charta; vydavatel a příjemce; metody a badatelé; základní příručky); vývoj papežské listiny; vývoj císařské listiny; vývoj „soukromé“ listiny.

Základní literatura: **Bresslau, H.:** *Handbuch der Urkundenlehre für Deutschland und Italien*. 2. vyd. Leipzig 1912-1931.

Fichtenau, H.: *Das Herrschertum des Frühmittelalters in den Datierung von Urkunden*. Mediaevalia Bohemica 1, 1969, s. 5-20.

Goez, W.: „*Mathilda Dei gratia si quid est.*“ Die Urkundenunterfertigung der Burgherrin von Canossa. DA 47, 1991, s. 379-394.

Graus, F.: *Rex-dux Moraviae*. In: *Jindřich Šebánek šedesátiletý* (= SPFFBU C 7, 1960), s. 181-190.

Johannek, P.: *Zur rechtlichen Funktion von Traditionsnotiz, Traditionsbuch und frühen Siegelurkunde.* In: *Recht und Schrift im Mittelalter.* Hrsg. **P. Classen.** Sigmaringen 1977 (= Vorträge und Forschungen 23), s. 131-162.

Merta, B.: *Politische Theorie in den Königsurkunden Pippins I.* MIÖG 100, 1992, s. 117-131.

Müller-Mertens, E.: *Die Reichsstruktur im Spiegel der Herrschaftspraxis Ottos des Grossen.* Berlin 1980.

Wolfram, H.: *Intitulatio I. Lateinische Königs- und Fürstentitel bis zum Ende des achten Jahrhunderts.* Wien – Köln – Graz 1967 (= MIÖG Erg. B. 21).

5. „Česká“ středověká diplomatika 9.-12. století: Listiny pro Břevnov; listiny Vratislavovy; Vratislavův listář; listiny Jindřicha Zdíka; Vladislavovy listiny; problém tzv. aktů.

Kde je najdeme: *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae I.* (805- 1198). Ed. **G. Friedrich.** Pragae 1904-1907.

Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae I. (805 - 1235). Ed. **R. Marsina.** Bratislava 1971.

Diplomata Friderici I. MGH DD 10. 1-5. Edd. **H. Appelt** u. Kol. Weimar 1975-1990.

Diplomata Heinrici IV. MGH DD 6. 1-3. Edd. **D. von Gladiß – A. Gawlik.** Weimar 1952-1978.

Pražák, J.: *Nejstarší listina pražského kostela.* SAP 10, 1960, s. 215-230.

Základní literatura: **Bistřícký, J.:** *Poznámka k tzv. zakládací listině třebičského kláštera.* VVM 54, 2002, s. 310-315.

Bistřícký, J.: *Zakládací listiny kláštera Hradisko u Olomouce a počátky české panovnické listiny.* VVM 45, 1993, s. 131-137.

Fiala, Z.: *Die Urkunde Kaiser Friedrichs I. für den böhmischen Fürsten Vladislav II. vom 18. I. 1158 und das „Privilegium minus“ für Österreich.* MÖG 78, 1970, s. 167-192.

Fiala, Z.: *K otázce funkce našich listin do konce 12. století.* SPFFBU C 7, 1960, s. 5-29.

Fiala, Z.: *K počátkům listiny v Čechách.* SH 1, 1953, s. 27-45.

Hrubý, V.: *Tři studie k české diplomatice.* Ed. **J. Šebánek.** Brno 1936.

Krzemieńska, B. – Třeštík, D.: *O dokumentech praskim z roku 1086.* Studia Źródloznawcze - Commentationes 5, 1960, s. 79-88.

Laehr, G.: *Das Schreiben Stephans V. an Sventopulk von Mähren.* NA 47, 1928, s. 159-173.

Lalik, T.: *Włość kanoników starobolesławskich w pierwszej połowie XI wieku.* Ze studiów nad organizacją domeny książęcej. KWHKM 19, 1971, s. 399-429.

Marečková, D.: *Rostislavovo poselství v Životech Konstantinově a Metodějově a ve světle středověkých listů a listin.* LF 91, 1968, s. 402-414.

Marsina, R.: *Metod a Vel'ká Morava.* K 1100. výročí smrti Metoda (6. 4. 885). Slovenská archivistika 2/20, 1985, s. 11-33.

Marsina, R.: *Štúdie k Slovenskému diplomatáru I.* HŠ 16, 1971, s. 5-108.

Marsina, R.: *Velkomoravské deperditá.* Slovenská archivistika 6, 1971, s. 18-43.

Pražák, J.: *Nejstarší listina pražského kostela.* SAP 10, 1960, s. 215-230.

Psíková, J.: *Příspěvky k diplomatice vyšehradských listin 12. století.* Archivum Trebonense 2, 1973, s. 1-44.

Turek, R.: *Listina Jindřicha IV. z 29. dubna 1086 (DH IV 390) a její teritoria.* Slavia Antiqua 22, 1975, s. 69-118.

Žemlička, J.: ...

6. Česká středověká diplomatika 13. a 14. století: listiny nekrálovských vydavatelů; vztah k listině; schematizace stylu; formulářové sbírky; úřední knihy měst (nejstarší městské knihy různého druhu), církve (*libri erectionum; libri confirmationum*) i zemského a dvorského soudu (zemské desky; knihy pŕhonné; dvorské desky).

Kde je nalézneme: *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae* (= CDB) II. (1198-1230). Ed. **G. Friedrich.** Pragae 1912.

CDB III. 1-4. (1230-1240). Edd. **G. Friedrich – J. Bistřícký – Z. Kristen.** Pragae – Olomucii 1942-2002.

CDB IV. 1-2. (1240-1253). Edd. **S. Dušková – J. Šebánek.** Pragae 1962-1965.

CDB V. 1-4. (1253-1278). Edd. **S. Dušková – J. Šebánek – V. Vašků**. Pragae 1974-1993.
Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae (= RBM) II.-IV. (1253-1346). Ed. **J. Emler**. Pragae 1882-1892.
 RBM V. 1-3. (1346-1352). Edd. **B. Ryněšová – J. Spěváček – J. Zachová**. Pragae 1957-2000.
 RBM VI. 1-4. (1355-1358) Edd. **B. Mendl – E. Mendlová**. Pragae 1928-1979.
 RBM VII. 1-5. (1358-1363). Edd. **M. Linhartová – B. Mendl – V. Vojtíšek**. Pragae 1954-1963.
Regesta Bohemiae et Moraviae aetatis Wnceslai IV. (= RBMV) (1378-1419). Edd. **V. Jenšovská – B. Kopičková – V. Vavřínek**. Pragae 1967-. Vydány fondy Zemského archivu v Opavě (Opava), jihočeského archivu v Třeboni, vyšehradské kapituly a část fondů pražské metropolitní kapituly.
Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae (= CDM) 4-15 (1293-1411). Edd. **Boček – V. Brandl – B. Bretholz – P. Chlumecký – J. Chytil**. Brunnae 1845-1903.
Libri erectionum archidieocesis Pragensis saeculo XIV. et XV. (1397-1405) 2-6. Edd. **C. Borový – A. Podlaha**. Pragae 1875-1927.
Libri confirmationum ad beneficia ecclesiastica pragensem per archidieocesim 1-10 (1354-1436). Edd. **J. Emler – F. A. Tingl**. Pragae 1865-1899.
Decem registra censuum Bohemica compilata aetate bellum husiticum praecedente. Ed. **J. Emler**. Pragae 1881.
Pozůstatky desk zemských království českého 1. Ed. **J. Emler**. Pragae 1870.
Archiv Český. Ed. **F. Palacký** ad. Praha 1840-2000. Tam i dvorské desky, jihlavské popravčí zápisy, listáče různých rodů, sněmovní zasedání, etc.
Monumenta Vaticana res gestas Bohemicas illustrantia/Acta summorum pontificum res gestas Bohemicas illustrantia (též i jako *Regesta summorum pontificum ...* (-1434). Edd. **J. Eršil – Z. Hledíková – L. Klicman – K. Krofta – J. B. Novák – K. Stloukal**. Pragae 1903-2003.
Libri citationum et sententiarum seu Knihy púhonné a nálezové 1-7 (-1503). Edd. **V. Brandl – B. Bretholz**. Brunnae 1872-1911.
Moravské zemské desky 1-3. (1348-1641). Brünn 1856-1957.
 Základní literatura: *Česká diplomatika do roku 1848*. Red. **J. Šebánek** a kol. Praha 1971 (+ další vydání).

7. Cvičení z diplomatiky aneb co lze získat z listin(y) (datace, itinerář, význam svědečné řady, právní obsah, etc.)
8. Nauka o pramenu aneb co s narativními prameny. Historie, kroniky, letopisy, legendy. Základní přehled českých středověkých narativních pramenů a jejich edic. Základní pravidla pro práci s historickým pramenem.

Kde je najdeme: *Žitije Kirila*. Rec. **R. Večerka**. Magnae Moraviae Fontes Historici (= MMFH) 2. Brno 1967, s.

Žitije Mefodija. Rec. **R. Večerka**. MMFH 2. Brno 1967, s.

Sborník staroslověnských památek o sv. Václavu a sv. Lidmile. Red. J. Vajs. Praha 1929 – zde stále nejlepší edice 3 redakcí *První stsl. legendy o sv. Václavu, Druhé stsl. legendy o sv. Václavu, Prologu o sv. Ludmile*, ad.

Fuit in provincia Boemorum. Ed. **V Chaloupecký**. In: **Chaloupecký, V.:** *Prameny 10. století Legendy Kristiánovy o sv. Václavu a sv. Ludmile*. Praha 1939 (= *Svatováclavský sborník II. Svatováclavská tradice* 2), s. 459-481.

Crescente fide v české redakci. Ed. **J. Ludvíkovský**. In: *Nově zjištěný rukopis Crescente fide a jeho význam pro datování Kristiána*. LF 81, 1958, s. 58-63.

Legenda Christiani. Vita et passio sancti Wnceslai et Ludmilae avae eius. Ed. **J. Ludvíkovský**. Praha 1978.

Sancti Adalberti episcopi Pragensis et martyris Vita prior. Ed. **H. Karwašínska**. Monumenta Poloniae Historica Nova Series (= MPH NS) IV. 1. Warsyawa 1962.

Sancti Adalberti episcopi Pragensis et martyris Vita altera auctore Brunone. Ed. **H. Karwašínska**. MPH NS IV. 2. Warszawa 1969.

Chaloupecký, V. – Ryba, B.: *Středověké legendy prokopské*. Praha 1953.
Ostatní středověké legendy o českých světcích (*Gumpold, Quatuor immensi iacet, etc.*) ve *Fontes rerum Bohemicarum* (= FRB) 1. Ed. **J. Emler**. Pragae 1871-1873.
Cosmae Pragensi Chronica Boemorum. Ed. **B. Bretholz**. Monumenta Germaniae Historica Nova Series (= MGH NS) 2. Berlin 1923.
Chronica domus Sarensis maior et minor. Edd. **J. Ludvíkovský – M. Zemek**. Brno 2003.
Staročeská kronika tak řečeného Dalimila 1-3. Ed. **J. Daňhelka** a kol. Praha 1988-1995.
Chronicon Francisci Pragensis. Ed. **J. Zachová**. FRB NS 1. Praha 1998.
Granum catalogi praesulum Moraviae. Ed. **J. Loserth**. Archiv für Kunde österreichischer Geschichtsquellen 78, 1892, s.
Zbytek domácích narativních pramenů k českým dějinám otištěn v FRB, aj.
Nekrologia: bibliografické údaje lze nalézt hlavně v článku **J. Žemličky** „*Dvacet pánů české země*“, uvedeném v seznamu literatury.
Zahraněční prameny jsou otištěny ve sbírkách Monumenta Germaniae Historica, Monumenta Poloniae Historica, Scriptorum rerum Hungaricarum, Diplomata Hungariae antiquissima, aj.

Základní literatura: **Fried, J.**: *Die Kunst der Aktualisierung in der oralen Gesellschaft*. Die Königserhebung Heinrichs I. als Exempel. Geschichte in Wissenschaft und Unterricht 42, 1993, s. 495-503.

Fried, J.: *Otto III. und Boleslaw Chrobry*. Das Widmungsbild des Aachener Evangelistars, der „Akt von Gnesen“ und das frühe polnische und ungarische Königtum. Stuttgart 1989.

Graus, F.: *Necrologium Bohemicum – martyriologium pragense a stopy nekosmovského pojetí dějin*. ČsČH 15, 1967, s. 789-810.

Graus, F.: *Volk, Herrscher und Heiliger im Reich der Merowinger*. Studien zur Hagiographie der Merowingerzeit. Praha 1965.

Havlík, L.: *Slované v anglosaské chorografii Alfréda Velikého*. Vznik a počátky Slovanů 5, 1964, s. 55-85.

Hellmann, S.: *Studien zum mittelalterlichen Geschichtsschreibung I*. Gregor von Tours. In: **Hellmann, S.**: *Ausgewählte Abhandlungen zur Historiographie und Geistgeschichte*. Weimar 1961.

Hoffmann, H.: *Anmerkungen zu den Libri Memoriales*. DA 53, 1997, s. 415-459.

Hosák, L.: *Kritické poznámky k středověké moravské analistice*. Sborník VŠP v Olomouci. Historie II, 1955, s. 77-87.

Chaloupecký, V. – Ryba, B.: *Středověké legendy prokopské*. Jejich historický rozbor a texty. Praha 1953.

Jakobson, R.: *Menší prameny k rané historii slovanské církve*. In: **Týž**: *Cyrlometodějské studie*. Red. **B. Havránek**. Praha 1970 (1995), s. 25-54.

Jelínek, K.: *K datování prokopské legendy*. Slavia 36, 1967, s. 429-430, kde přehled literatury o celé diskusi na stránkách Slavie.

Konzal, V.: *I. staroslověnská legenda a její „Sitz im Leben.“* SMP 1, 1988 (1990), s. 113-127.

Kopal, P.: *Kosmovi d'áblové*. Vršovsko-přemyslovský antagonismus ve světle biblických a legendárních citátů, motivů a symbolů. MHB 8, 2001, s. 7-41.

Körntgen, L.: *Königsherrschaft und Gottes Gnade*. Zu Kontext und Funktion sakraler Vorstellungen in Historiographie und Bildungszeugnissen der ottonisch-frühsalischen Zeit. Berlin 2001 (= Vorstellungswelt des Mittelalters 2).

Králík, O.: *K historii textu I. staroslověnské legendy václavské*. Slavia 29, 1960, s. 434-452.

Ludvíkovský, J.: *Civitas Pragensis a metropolis Pragensis v Kristiánově legendě*. SPFFBU E 16, 1972, s. 7-16.

Ludvíkovský, J.: *Crescente fide, Gumpold a Kristián*. Příspěvek k datování Legendy Kristiánovy s dodatkem o dnešním stavu této otázky. SPFFBU D 1, 1955, s. 48-66.

Ludvíkovský, J.: *Nově zjištěný rukopis legendy Crescente fide a jeho význam pro datování Kristiána*. LF 81, 1958, s. 56-68.

- Ludvíkovský, J. (rec.):** *O Kristiána I. Závěš Kalandra: České pohanství.* Praha 1947. Naše věda 26, 1948-1949, s. 209-239.
- Ludvíkovský, J. (rec.):** *O Kristiána II. Rudolf Urbánek: Legenda tzv. Kristiána ve vývoji předhusitských legend ludmilských i václavských a její autor 1-2.* Praha 1947-1948. Naše věda 27, 1950, s. 158-173, 197-216.
- Ludvíkovský, J.:** *Rytmičké klauzule Kristiánovy legendy a otázka jejího datování.* LF 75, 1951, s. 169-190.
- Ludvíkovský, J.:** *Souboj sv. Václava s vévodou kouřimským v podání václavských legend.* Studie o rukopisech 12, 1973 (1975), s. 89-100.
- Mikušek, E.:** *Ideové pojetí vztahu českého státu k říši německé v dílech 10. a 11. století.* SH 26, 1979, s. 5-59.
- Müller-Mertens, E.:** *Regnum Teutonicum. Aufkommen und Verbreitung der deutschen Reichs- und Königsauffassung im früheren Mittelalter.* Berlin 1970.
- Schmale, F.-J.:** *Die österreichische Annalistik im 12. Jahrhundert.* DA 31, 1975, s. 144-203.
- Schieffer, R.:** *Zwei karolingische Texte über das Königtum.* DA 46, 1990, s. 1-17.
- Sláma, J.:** *Plzeň-Doubrovka. K problému věrohodnosti svatovojtěšské tradice.* In: *Svatovojtěšská tradice v dějinách našeho národa a církve a její význam dnes.* Sborník ze symposia k tisícímu výročí smrt biskupa Vojtěcha Slavníkovce. Red. **Z. Souček.** Praha 1997, s. 25-29.
- Sláma, J.:** *Svatojirské kostely na raně středověkých hradištích v Čechách.* AR 29, 1977, s. 269-280.
- Třeštík, D.:** *K založení pražského biskupství v letech 968-976: pražská a řezenská tradice.* In: <http://www.sendme.cz/trestik/zalozenibiskupstvi.htm>.
- Třeštík, D.:** *Kníže Václav nebo svatý Václav?* ČsČH 36, 1988, s. 238-247.
- Třeštík, D.:** *Kosmova kronika.* Studie k počátkům českého dějepisectví a politického myšlení. Praha 1968.
- Třeštík, D.:** *Počátky Přemyslovců. Vstup Čechů do dějin (530-935).* Praha 1997.
- Třeštík, D.:** *Radim, Kristián, vojtěšské legendy a textologie.* ČsČH 15, 1967, s. 691-704.
- Vavřínek, V.:** *Staroslověnské životy Konstantina a Metoděje.* Praha 1963 (Rozpravy ČSAV: řada společenskovědní 73, seš. 7).
- Večerka, R.:** *Bohemismy v První staroslověnské legendě Václavské.* Slavia 30, 1961, s. 417-422.
- Večerka, R.:** *Jazykovědný příspěvek k problematice staroslověnského písemnictví v Čechách X. a XI. století.* Slavia 36, 1967, s. 421-428.
- Wiesheu, A.:** *Bischof und Gefängnis.* Zur Interpretation der Kerkerbefreiungswunder in der merowingischen Hagiographie. HJb 121, 2001, s. 1-23.
- Žemlička, J.:** *Dvacet „pánů“ české země.* ČMM 117, 1998, s. 293-309.

9. Cvičení z nauky o pramenech: rozbor vybraných ukázek z některých legend a kronik raného a vrcholného středověku.